

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лісового господарства та екології
Кафедра біоресурсів, аквакультури та природничих наук

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Балюк Віктор Валентинович

УДК 629.4

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА

207 Водні біоресурси та аквакультура

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.В. Балюк

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Іщук О.В.

(прізвище, ім'я, по батькові)

К.С.-Г.Н., ДОЦЕНТ

(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир - 2023

АННОТАЦІЯ

Балюк В.В. Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання рибальства. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 207 – водні біоресурси та аквакультура. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

Зміст анотації: Кваліфікаційна робота містить 29 сторінок. Список використаних джерел налічує 23 позиції.

Об'єктом дослідження є система законодавства України, міжнародні договори, угоди, конвенції та інші нормативно-правові акти, що регулюють сферу рибальства.

Мета дослідження полягала в аналізі нормативно-правового регулювання рибальства.

В Розділі 1 наведено аналітичний огляд літератури за темою кваліфікаційної роботи; в Розділі 2 – програма, методика та умови проведення дослідження; в Розділі 3 – представлені результати експериментальних досліджень.

Ключові слова: рибальства, аквакультура, рибництво, водні біоресурси, нормативно-правові акти.

ABSTRACT

Balyuk V.V. Modern problems of regulatory regulation of fishing. - Qualification work on manuscript rights.

Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 207 - water bioresources and aquaculture. – Polis National University, Zhytomyr, 2023.

Content of the abstract: The qualification work contains 29 pages. The list of used sources has 23 items.

The object of the research is the system of legislation of Ukraine, international treaties, agreements, conventions and other legal acts regulating the sphere of fishing.

The purpose of the study was to analyze the legal regulation of fishing.

Section 1 provides an analytical review of the literature on the topic of qualification work; in Section 2 – the program, methodology and conditions of the research; Section 3 presents the results of experimental studies.

Key words: fisheries, aquaculture, fish farming, aquatic biological resources, regulatory and legal acts.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА.....	7
1.1. Міжнародне правове регулювання та управління рибальством	7
1.2. Міжнародні організації та їх роль у правовому регулюванні рибальства	10
1.3. Міжнародні документи, законодавчі акти та правила	13
Розділ II. ПРОГРАМА, МЕТОДИКА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	14
2.1. Програма досліджень.....	14
2.2. Методика проведення досліджень.....	14
2.3. Характеристика предмету дослідження.....	15
Розділ III. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА.....	17
3.1. Система нормативно-правових актів у галузі рибальства. Парові основи державного управління цією галуззю.....	17
3.2. Проблеми та перспективи розвитку законодавства, яке регулює рибальство в Україні.....	23
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Водні біологічні ресурси в історичному, економічному та соціальному аспектах є фактором добробуту та розвитку України, а для населення багатьох територій – фактором виживання.

Рибальство та рибне господарство України сьогодні переживають важкі часи, зумовлені об'єктивними причинами, що створили кризову ситуацію в галузі. Насамперед це, відсутність законодавчої основи, яка чітко прописана та регламентує питання рибальства. При цьому у законодавстві відсутня специфіка галузі, яка нині опосередкована трьома найважливішими чинниками, їх можна назвати «векторами» розвитку законодавства у галузі рибальства та збереження водних біологічних ресурсів.

Законодавче забезпечення рибогосподарського комплексу країни має ґрунтуватися на принципах зміцнення геополітичної позиції України у Світовому океані та приморських суб'єктів України. Перелічені чинники визначають пріоритетні напрями у створенні нормативно-правової бази галузі. І кожен із напрямів передбачає більш приватні завдання.

Прийняття у липні 2011 року закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» заповнило, нарешті, правовий вакуум у функціонуванні рибальства, що існував довгі роки, законодавчо закріпило багато положень, закладених раніше в концепції, і позначило нові напрями законодавчої діяльності. Отже, вперше було закріплено можливість регулювання промислу як шляхом встановлення загально допустимого улову, а й іншими прийнятими у світовій практиці методами. Визначено принципи використання рибопромислових ділянок. Разом з тим, очікувати миттєвих результатів та негайного поліпшення справ у рибальстві відразу після прийняття зазначених нормативно-правових актів було б неправильно. Слід пам'ятати, що у прийнятому законі багато статей мають відсильний характер.

В 2013 році був прийнятий закон «Про аквакультуру», на сьогоднішній день триває підготовка проекту закону «Про забезпечення простежуваності водних біоресурсів та продукції, виробленої з водних біоресурсів», та інших. Потрібно внести

зміни і доповнення до наступних законів: «Про тваринний світ», «Про прилеглу зону України».

Створення повноцінного законодавства про водні біоресурси вимагатиме значних зусиль, як з боку органів державної влади, так і з боку рибпромисловців та громадськості.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз нормативно-правового регулювання рибальства.

У межах поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

1. Охарактеризувати особливості міжнародного правового регулювання рибальства.
2. Розглянути специфіку вітчизняного правового регулювання рибальства.
3. Виявити напрями вдосконалення правового регулювання рибальства в Україні.

Об'єкт дослідження – система законодавства України, міжнародні договори, угоди, конвенції та інші нормативно-правові акти, що регулюють сферу рибальства.

Предмет дослідження – міжнародне та внутрішньодержавне регулювання рибальства.

Методика дослідження. 1) метод інформаційного аналізу; 2) метод системного аналізу; 3) метод аналізу документів.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел. Робота викладена на 29 сторінках. Список літератури становить 23 найменувань.

РОЗДІЛ 1
СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА
(аналітичний огляд літератури)

1.1 Міжнародне правове регулювання та управління рибальством

Інтенсифікація рибного промислу в спільно експлуатованих економічних зонах окремих держав і, особливо, за їх межами викликала необхідність міжнародного співробітництва у раціональному використанні біологічних ресурсів Світового океану та потреба в управлінні цією діяльністю на вищому ієрархічному рівні, ніж національні інтереси [1, 7, 10].

У зв'язку з цим у міжнародних документах про співробітництво в галузі регулювання рибогосподарської діяльності все частіше фігурує термін «управління» в різних його інтерпретаціях: управління рибальством (промислом), управління живими морськими ресурсами, управління екосистемою та неоднозначною оцінкою ролі та можливостей людини у відносинах з природою. Проте, на думку експертів, більшість документів мають за мету – збереження та раціональне використання живих морських ресурсів [1, 14, 21].

Якщо сенс управління дійсно зводиться до збереження та раціонального використання біологічних ресурсів, то в першу чергу повинні бути забезпечені умови, за яких відтворення популяцій, що експлуатуються, буде залишатися на максимально високому рівні. Друге завдання управління має зводитися до отримання максимальної продукції високої якості з мінімально можливою витратою сил та засобів за збереження збалансованої експлуатації запасу [23].

У практичній діяльності міжнародних організацій критерії, форми та методи управління, як і тлумачення цього поняття, значно відрізняються один від одного. Жоден міжнародно-правовий документ (зокрема і Конвенція ООН з морського права 1982 р.) немає чіткого трактування поняття «управління рибальством», а тим паче «управління

морськими живими ресурсами». Ці поняття включають охорону ресурсів, розподіл промислових зусиль, розподіл ресурсів між державами та ряд інших економічних заходів [2-11].

Просте регулювання рибальства застосовується на початковому етапі процесу управління, є його невід'ємною частиною та спрямоване на впорядкування промислу та запобігання свавіллю під час експлуатації ресурсів. Перехід від простого регулювання до складніших форм управління виникає у тих випадках, коли міжнародній організації необхідно вжити більш ефективних заходів, спрямованих на збереження та раціональне використання запасів [6, 18, 21].

Однак як би добре не була сформульована і здійснена система заходів щодо «управління рибними запасами» (якщо йдеться про біопродуктивність Світового океану), вона буде неефективною, недоцільною і шкідливою, коли людина втручається в управління природними системами [20-23].

Система управління рибальством має зводитися до упорядкування діяльності людини при господарській експлуатації водних біоресурсів планети з метою збалансованості відносин між людиною та природою [4, 16, 19].

Останніми роками проблемі управління рибальством приділяється значна увага на міжурядовому рівні. Важливими органами співробітництва держав з різними політичними та економічними системами є міжнародні рибогосподарські організації.

В середині ХХ ст. технічний прогрес призвів до того, що виникла необхідність управління промислами в північній Атлантиці та північній частині Тихого океану, а згодом більшість живих морських ресурсів інших районів Світового океану також стали об'єктами надмірної експлуатації. Розвиток експедиційного промислу породило нові проблеми, оскільки більшість промислових концентрацій у Світовому океані вже зазнавали інтенсивної експлуатації та перебували під контролем [19-23].

Поки існували резерви як недовикористовуваних об'єктів промислу, країни, які знову вступають у рибальство, утримувалися від ведення промислу в районах, що інтенсивно експлуатуються. У міру того як кількість запасів скорочувалася, а кількість

рибодобувних країн збільшувалася, при розробці сучасних схем управління потрібно було враховувати не лише діяльність традиційних учасників промислу, а й прагнення країн до створення власного промислового рибальства [16, 19, 21].

На початку 70-х рр. експлуатація більшості морських рибних ресурсів досягла максимального рівня, а запаси цілого ряду видів вже були виснажені або повністю знищені. Більшість конфліктів були викликані хибною практикою використання ресурсів. Вилов нестатевозрілої риби, наприклад, сприяв постійному зниженню продуктивності промислу. Ситуація, що склалася, призвела до загального розуміння того, що існуюча практика є неприйнятною і що необхідний новий, комплексний підхід до управління рибальством. Цей новий підхід повинен не лише виходити за рамки простого регулювання промислів з метою забезпечення повноцінного відтворення ресурсів, а й включати вивчення причин надлишкових капіталовкладень, надмірної потужності флоту, економічних втрат та нераціонального використання ресурсів. Останнє має стосуватися доцільності переробки живої сировини, виробництва певного виду продукції та її якості [3, 7, 9, 20].

Управління рибальством пов'язане з необхідністю прийняття рішень щодо кількості та типів суден (промислові зусилля), виду використовуваних промислових знарядь (обмеження типів знарядь лову, розмірів та форми ячейки), величини дозволеного улову (квоти), часу та місця промислу (обмеження по районах та термінах), призначення та використання уловів [15, 19, 21].

При переході до змішаного промислу на тлі інтенсифікації рибальства підхід до оцінки стану запасів та управління залишався виключно одновидовим через складність встановлення міжвидових зв'язків. Окрім цього, всі концепції та методи управління концентрувалися головним чином на експедиційному промислі, що охоплює види та географічні райони з порівняно низьким рівнем експлуатації [10, 18, 23].

Традиційні методи управління базувалися переважно на теоретичній посилці про довгострокову стабільність ресурсів. В цих умовах систему експлуатації можна було б врівноважити витратами, що пов'язані з промислом та вартістю уловів. Проблеми

управління, таким чином, могли бути зведені до визначення рівня промислового зусилля там, де це можливо, для досягнення поставленої мети та збереження цього рівня, незважаючи на постійне зростання ефективності промислу.

1.2. Міжнародні організації та їх роль у правовому регулюванні рибальства

На сучасному етапі діяльність міжнародних організацій здійснюється за такими основним напрямом, які є типовими майже для усіх рибогосподарських організацій.

1. Насамперед, організації встановлюють правила промислу певних видів гідробіонтів у конкретних частинах конвенційного району. Встановлені комісіями правила ведення промислу поширюються на весь конвенційний район або його частину, яка обмежена певними географічними координатами. В останні роки для більшості міжнародних організацій є характерним поділ конвенційних районів на підрайони, зони, сектори та одиниці управління. Поряд із цим в організаціях посилюється тенденція до уточнення географічного розподілу запасів задля забезпечення науково-обґрунтованого управління промислом [20, 21, 23].

2. Країни, судна яких ведуть або планують вести промисел у конвенційних районах, мають можливість брати участь у системі міжнародного регулювання рибальства, заснованої відповідною міжнародною організацією.

3. Розроблювані міжнародними організаціями конкретні правила регулювання промислу, створені задля збереження і раціонального використання морських живих ресурсів, засновані на результатах наукових досліджень, які проводяться самою організацією, іншою організацією за її дорученням або вченими країн–учасниць цієї організації. Такі дослідження дозволяють визначити результати впливу промислу на стан запасів і виробити дієві заходи, які спрямовані на їх раціональну експлуатацію.

4. При створенні кожної міжнародної організації в її установчому документі суворо регламентуються права та обов'язки всіх її членів, характер заходів, що проводяться цією організацією для збереження запасів та порядок здійснення на практиці спільно прийнятих правил ведення промислу [13, 15, 18, 20].

5. Усі члени міжнародних рибогосподарських організацій повинні виконувати рекомендації з управління, що розробляються цією організацією (за винятком випадків, спеціально передбачених у її статуті). За потреби у межах організації можуть бути й форми міжнародного контролю.

6. З урахуванням погіршення у низці конвенційних районів стану основних промислових запасів, що пов'язані з підвищенням інтенсивності промислу, більшість міжнародних організацій встановлюють заходи регулювання промислу з метою забезпечення нормального відтворення запасів. При розподілі загального допустимого улову між членами цієї організації на практиці відбувається пропорційне зниження квот для всіх країн-учасниць з метою дотримання загального допустимого улову, рекомендованого на науковій основі. Цим досягається пропорційність зниження уловів кожної країни з метою забезпечення відновлення запасів [2, 6, 9].

Найбільш важливими елементами управління мають бути такі:

- вироблення державами в рамках міжнародної організації ефективних заходів щодо регулювання рибальства, зокрема визначення загальних квот вилову та їх розподіл між заінтересованими державами, обмеження інтенсивності рибальства, започаткування взаємного контролю за належним виконанням правил морського промислу;

- укладання міжнародних конвенцій щодо співробітництва держав у морському рибальстві, які передбачали б здійснення державами та міжнародними організаціями необхідних заходів щодо раціонального використання живих морських ресурсів, охорони промислових районів від забруднення;

- розширення повноважень міжнародних організацій як щодо вдосконалення чинних, так і щодо вироблення нових правил промислу;

- започаткування міжнародного контролю за належним виконанням правил рибальства;

- вжиття спільних заходів щодо відтворення морських біологічних ресурсів.

Застосування конкретних методів управління визначається станом запасів, способами ведення промислу, можливістю здійснення контролю та роллю того або

іншого промислу для країн-членів організації. У практиці діяльності міжнародних організацій можна виділити ряд методів управління, які найчастіше використовуються, а саме:

1. Охорона маломірних та нестатевозрілих риб. Для цього міжнародні організації визначають мінімальний дозволений для промислу розмір риб та інших промислових об'єктів (промислому міру), встановлюють мінімальний розмір вічка для сіткових знарядь лову або мінімальний розмір гачків під час лову ярусами, вводять заборону на промисел у певних районах або де є скупчення маломірної та нестатевозрілої риби.

2. Обмеження промислових зусиль, яке провадиться або прямим обмеженням максимального розміру улову за рахунок квотування, або непрямим шляхом – встановленням закритих сезонів, закритих районів або обмеженням видів та розмірів промислових знарядь лову, допоміжного обладнання та всього промислового флоту.

3. Проведення заходів щодо забезпечення відтворення рибних ресурсів, таких як накладення заборони на промисел у зонах розмноження, у період нересту, а також на шляхах міграцій риб до місць нересту, охорона та покращення стану природних нерестовищ, диференційований промисел особин різних статей для встановлення бажаного співвідношення самців та самок у популяціях з метою забезпечити надалі нормальне відтворення запасів [4-8, 21].

4. Проведення заходів щодо поліпшення видового складу риб та збільшення запасів живих морських ресурсів, включаючи інтродукцію нових видів та штучне розведення низки цінних риб.

Необхідно зазначити, що у низці організацій діюча практика управління найчастіше піддається критиці. Багато проблем виникає через неточність наукових рекомендацій, труднощів у плануванні, невизначеності цілей всього процесу. Передбачається, що проблеми можна вирішити шляхом простих покращень сучасних методів управління та проведення низки організаційних заходів у наукових установах.

1.3 Міжнародні документи, законодавчі акти та правила

У всьому світі рибальство підпорядковується принципу запобіжного підходу. Він свідчить: перш ніж займатися рибальством, потрібно вжити комплекс організаційних, біологічних, фінансових та юридичних заходів, щоб не займатися перевилловом.

Запобіжний підхід був уперше зафіксований у Ріо-де-Жанейро в 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища та його розвитку. У підсумкових документах цієї конференції записано, що вся природоресурсна діяльність людини має бути підпорядкована обережному підходу. Сьогодні він став принципом усього міжнародного права. Обережний підхід знайшов застосування в Угоді 1995 р. про транскордонні рибні запаси та далеко мігруючі види. Кожен промисловий об'єкт може бути захищений своїм законом, системою охорони. Повинні бути розроблені та прийняті окремі закони про морських ссавців, лососевих, осетрових; закони, що спеціально регламентують промисел білої риби (тріски, палтусу, окуня та ін.) [3-17].

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА, МЕТОДИКА ТА УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Програма дослідження

1. Аналіз літературних джерел та інших джерел інформації за темою кваліфікаційної роботи.
2. Оцінити особливості міжнародного правового регулювання рибальства.
3. Розглянути специфіку вітчизняного правового регулювання рибальства.
4. Виявити напрями вдосконалення правового регулювання рибальства в Україні.

2.2. Methodика проведення дослідження

В кваліфікаційній роботі ми використовували комплекс методів наукового пізнання: загальнонаукові (формально-логічний, структурно-функціональний, аналізу та синтезу, переходу від абстрактного до конкретного), філософські (діалектичний), а також спеціальні методи юридичної науки (формально-юридичний та історико-правовий). Діалектичний метод дозволив нам розглянути правові відносини у галузі рибництва. Для оцінки нормативно-правових актів застосовували метод аналізу (правове регулювання рибництва), розкладали на частини і вивчали сутність кожної.

Для дослідження поняття аквакультура, рибництво, правовідносини використовували метод переходу від абстрактного до конкретного.

Для з'ясування прав, обов'язків суб'єктів господарювання у сфері рибництва використовували формально-логічний метод використовували.

Місце правовідносин у сфері рибництва і в системі права дає можливість встановити метод структурно-функціонального аналізу.

Головна ланка системи державного управління галуззю рибного господарства - Державне агентство рибного господарства України.

Відносини в галузі рибного господарства та аквакультури регулюються законами «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про

рибу, інші водні живі ресурси та продукцію з них», «Про тваринний світ України», «Про охорону навколишнього середовища», «Про Червону книгу України», «Про аквакультуру», «Про виключно (морську) економічну зону», Водним кодексом та іншими нормативно-правовими актами.

Державне рибне агентство створено з метою реалізації державної політики у галузі аквакультури, охорони, використання та відтворення біоресурсів, рибного господарства, регулювання рибальства та безпеку мореплавства.

2.3. Характеристика предмету дослідження

Рибна галузь є провідною для багатьох країн, що мають вихід до відкритого моря та світового океану. Для провідних рибпромислових держав рибне господарство має важливе значення, тому розподіл загальних допустимих уловів на квоти підпорядкований національним інтересам, суть яких полягає у створенні сприятливих умов для видобутку водних біоресурсів та їх переробки, а також достатнього насичення продовольчих ринків рибною продукцією.

В Україні користування водними біоресурсами здійснюється за таким порядком. Так, згідно зі ст. 36 Закону України від 8 липня 2011 року №3677-VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» юридичні та фізичні особи мають право користуватися водними біоресурсами як об'єктами права власності Українського народу відповідно до Конституції України та сьогодення Законом. [19] Право користування водними біоресурсами здійснюється з вилученням (спеціальне використання) та без вилучення (загальне використання) їх із природного середовища суб'єктами господарювання та фізичними особами відповідно до закону.

Як бачимо, особливостями правового регулювання є, по-перше, віднесення водних біоресурсів до об'єктів права власності Українського народу, а по-друге, використання водних біоресурсів без вилучення їх із природи. Останнє допускається під час здійснення громадянами рибальства у наукових, культурно-освітніх та виховних цілях для задоволення естетичних, оздоровчих, рекреаційних та інших потреб безоплатно (ст. 26).

Також, згідно зі ст. 29 названого закону України, передбачаються «ліміти» допустимого улову, що частково регулюють здійснення спеціального рибальства. А регулювання промислу водних біоресурсів, щодо яких не встановлюються ліміти вилову, здійснюється органом виконавчої влади на основі прогнозів допустимого вилову на наступний календарний рік. [19]

Згодом, ліміти та прогнози допустимого вилову розподіляються на квоти залежно від цілей здійснення рибальства (ст. 30 Закону) 1 «Голос України» від 3 серпня 2011 р. № 142 // УПС «Законодавство країн СНД». України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»). Щодо договірних та дозвільних способів регулювання розглядуваних відносин, то відповідно до положень названого Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охороні водних біоресурсів» спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється на підставі:

- договори на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах). Вказаним договором за суб'єктами рибного господарства закріплюються квоти та прогнози допустимого вилову (ст. 30 Закону);

- дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) – видається після державної реєстрації наказу про розподіл лімітів (ст.ст. 23, 24);

- дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України - видається після затвердження наказу щодо розподілу прав на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України (ст. 23, 24).

РОЗДІЛ 3

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА

3.1. Система нормативно-правових актів у галузі рибальства. Парові основи державного управління цією галуззю

Останнім часом розвитку рибної галузі приділяється значна увага.

2 червня 2022 року у м. Ізмаїл Одеської області відбулись виїзні комітетські слухання Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики на тему: «Стан рибного господарства та шляхи його розвитку».

Учасниками засідання було відмічено, що окрім об'єктивних фактів, які вплинули на зменшення добування водних біоресурсів залишається основна причина – багаторічна відсутність ефективного управління, зокрема відсутність стратегії та програми розвитку рибного господарства, застаріла нормативно-правова база та розпорошеність законодавства, зарегульовані процедури отримання права на ведення аквакультури та промислового рибальства, нерівний доступ до спільного обмеженого ресурсу й наявність незаконного, непідзвітного, неконтрольованого рибальства.

Для створення необхідних умов щодо виведення рибогосподарського комплексу з кризи у 2021–2022 роках було розроблено та прийнято цілу низку нормативних правових актів, що стосуються розвитку галузі на середньо- та довгострокову перспективу та передбачають надання суб'єктам рибогосподарської діяльності деяких фінансових, податкових, митних преференцій¹.

Зокрема, Урядом України від 03 травня 2023 року схвалено Стратегію розвитку рибної галузі на період до 2030 року, яка передбачає створення умов для ефективного управління рибальством. Зокрема, сприяння відновленню інфраструктури суб'єктів галузі та зруйнованого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України.

Стратегічними цілями документа є розвиток рибальства, аквакультури, рекреаційного рибальства, науки та освіти в цій галузі. Передбачається також вирішення недосконалості процедури отримання документів дозвільного характеру, відсутності системи простежуваності тощо.

Метою розроблення цієї Стратегії було забезпечення сталого розвитку галузі рибного господарства України в умовах зміни клімату, збереження природних запасів водних біоресурсів, зменшення імпортозалежності галузі, дерегуляція ведення господарської діяльності та цифровізація, а також створення умов для інвестиційного розвитку тощо.

Серед основних напрямів діяльності Уряду України на період до 2030 року - розвиток рибогосподарського комплексу визначено як пріоритетний напрямок розвитку економіки країни. Передбачено, що розвиток рибогосподарського комплексу в середньостроковій перспективі досягатиметься за допомогою:

- стимулювання переробки та реалізації водних біологічних ресурсів на території України;
- державної підтримки будівництва на вітчизняних суднобудівних підприємствах сучасних рибопромислових суден;
- стимулювання розвитку рибопереробного комплексу та інфраструктури морських терміналів, призначених для обслуговування рибопромислових суден;
- створення умов для формування ефективно функціонуючого ринку водних біологічних ресурсів та продуктів їх переробки;
- підтримки створення нових технологій глибокої та комплексної переробки водних біологічних ресурсів.

Рибництво та рибальство є найважливішими факторами продовольчої безпеки нашої країни. [23] Рибне господарство не може існувати і розвиватися без дотримання найжорсткіших вимог до якісного та кількісного стану води. Численні греблі та водозабірні споруди, що не мають рибопропускних пристроїв, призвели до припинення

міграційних шляхів та ізоляції нерестовищ від місць нагулу. Значних збитків було завдано цінним осетровим і лососевим видам риб.

Необхідно відмітити, що наповнені у ХХ ст. водосховища мають низьку рибопродуктивність, слабкі механізми самоочищення та водообміну, «цвітуть» і є накопичувачами забруднюючих речовин. В такі штучні водойми вселилася невибаглива дрібна риба, яка пригнічує більш господарсько цінні види.

В результаті ресурсна база рибного господарства досі перебуває у стані депресії та деградації, скоротилися не лише абсолютні величини вилову, а й сильно погіршився видовий склад уловів (заміна цінних промислових об'єктів малоцінними або такими, що не мають промислового значення). Улови у внутрішніх водоймах країни скоротилися майже вдвічі, запаси багатьох водних біоресурсів повною мірою не освоєно. Виробничий потенціал ставкового господарства використовується менш ніж наполовину. Ще за радянських часів з метою відтворення іхтіофауни будувалися рибоводні господарства індустріального та ставкового типу. Було зведено штучні нерестовища на Дніпрі. В умовах перехідної економіки будівництво рибогосподарських підприємств все ж таки тривало.

Важливим завданням українського законодавства є оптимізація умов рибальства та рибництва. Діяльність у сфері рибного господарства частково регулюється водним законодавством. Відповідно до ст. 24 Водного кодексу України рибальство не вимагає укладання договору водокористування або видачі рішень щодо надання водних об'єктів у користування. Проте норми, які містяться у водному законодавстві, загалом не акцентовані і не можуть бути акцентовані на охороні водних організмів. Водний кодекс, в комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, сприятиме формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання

У свою чергу, закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III «Про тваринний світ» містить три статті - 25 «Рибальство», 26 «Промислове рибальство», 27

«Любительське і спортивне рибальство. Рибальством вважається добування риби та водних безхребетних. На території України відповідно до законодавства може здійснюватися промислове, любительське та спортивне рибальство. Правила рибальства, об'єкти рибальства, порядок надання у користування рибогосподарських водних об'єктів, а також вимоги щодо ведення рибного господарства визначаються у порядку, встановленому цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 07 липня 2011 р. № 3677-VI готувався майже 10 років. Протягом цього часу регіони в «випереджальному порядку» ухвалювали свої нормативно-правові документи та правила в галузі рибальства. Були прийняті закони «Про прилеглу зону України» 2018 р., «Про виключну (морську) економічну зону України» 1995 р., який з того часу практично не переглядався. Норми щодо режиму внутрішніх морських вод і територіального моря національним законодавством не було закріплено впродовж тривалого періоду. 30 грудня 2002 року у Верховній Раді України на розгляді перебував законопроект «Про внутрішні води, територіальне море та прилеглу зону України» № 2605. Зрештою наприкінці 2017 року парламент спромігся ухвалити Закон України «Про прилеглу зону України» (2019 р.). Даний закон містить ще 5 статей, наповнених переважно відсильними або відверто декларативними нормами. Названі закони поширювалися і на живі ресурси моря: затверджувалася платність користування водними біологічними ресурсами та допускалася конкурсна основа такого природокористування.

Відповідно до закону України від 07 липня 2011 р. «Про рибне господарство, рибальство та охорону водних біоресурсів» в Україні законодавство про водні біоресурси регламентує використання, охорону, відтворення як водних тварин (риб, морських ссавців), і водних рослин (водорості). Як видається, у галузі законодавства, що формується по водних біологічних ресурсах потрібно безпосередньо передбачити (без відсилальних норм) заходи щодо відновлення рибних запасів країни. [19]

У законодавстві дані напрями діяльності мають бути визначені як першорядні, і необхідно зобов'язати уповноважені органи активно сприяти їхньому здійсненню.

Прийнятий Закон про рибне господарство та рибальство створює єдину основу правового регулювання відносин у галузі водних біоресурсів, дає змогу позбутися протиріч у діючій правовій базі та скасувати багато морально застарілих актів. З іншого боку, це дозволяє наростити новий нормативно-правовий матеріал.

У Законі про рибне господарство та рибальство встановлено: *«Водні біоресурси, що знаходяться у водних об'єктах (їх частинах), територіальному морі, у виключній (морській) економічній зоні України, на континентальному шельфі, є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого права власника на ці ресурси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України та законами України»*. [19] Водні біоресурси можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Даним законом промислове рибальство (промисел) розглядається як вид спеціального використання водних біоресурсів (вилучення, приймання, переробка, зберігання, транспортування тощо, у тому числі постачання палива, води, тари, продовольства для функціонування суден флоту рибної промисловості та їх екіпажів) у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), у тому числі у водах, що знаходяться за межами юрисдикції України. Порядок та умови здійснення господарської діяльності, пов'язаної з промисловим виловом риби, деталізуються в Законі України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 6 лютого 2003 р., згідно з яким спеціальне використання риби, інших водних живих ресурсів здійснюється суб'єктами господарювання, їх об'єднаннями переважним чином за плату в межах встановлених лімітів (квот) за наявності ліцензій (дозволів) та позитивних ветеринарно-санітарних оцінок стану промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів загальнодержавного значення і показників безпеки риби, інших водних живих ресурсів. Кожна партія продуктів лову, отримана в порядку спеціального використання риби, інших водних живих ресурсів, супроводжується свідоцтвом виробника про якість. Продукти лову, які містять токсичні

речовини, що перевищують встановлені допустимі рівні, чи з наявністю паразитів понад встановлені норми, підлягають утилізації згідно з вимогами чинного законодавства.

Протягом багатьох років громадськість, представники рибогосподарського комплексу, уповноважених державних органів управління висловлюються за видачу квот видобутку (вилову) водних біоресурсів не на один рік, а на п'ять років. Новий закон пішов назустріч таким вимогам: згідно з останньою редакцією його ст. 30 промислові квоти, прибережні квоти розподіляються між відповідними особами, зазначеними у Законі, шляхом укладання із нею договорів терміном на п'ять років. Цей захід забезпечує капіталізацію та кредитування рибного господарства. Це необхідно для стабільності та передбачуваності аналізованих правовідносин. При цьому договірні зобов'язання у галузі рибальства та збереження водних біоресурсів регулюються цивільним законодавством.

Важливим поняттям Закону про рибальство є - район промислового рибальства (ст. 18). Район промислового рибальства - рибогосподарський водний об'єкт (озера, річки, інші водостоки, водосховища, ставки, моря з лиманами та естуаріями, а також окремі технічні водойми, які використовуються або можуть використовуватись для розведення, вирощування, відтворення та добування водних біоресурсів, де господарська діяльність усіх учасників водогосподарського комплексу обмежується в інтересах рибного господарства, а також всі рибогосподарські водні об'єкти (їх ділянки), які не передані у власність і не надані у користування для потреб аквакультури, або на яких відповідно до законодавства не обмежено право загального водокористування), в якому здійснюється промисел; Саме рибопромислова ділянка є предметом названих договорів.

В Законі України «Про аквакультуру» також відсутні положення щодо порядку здійснення контролю та нагляду. Стаття 16 Закону відсилає до Закону України «Про ветеринарну медицину» щодо порядку проведення ветеринарно-санітарного контролю. У даному Законі відсутні норми, що визначають здійснення інших видів контролю (наприклад, контроль за поданням суб'єктами аквакультури звітної інформації щодо

обсягів виробництва продукції аквакультури; контроль за діяльністю суб'єктів аквакультури під час розведення та/або вирощування чужорідних та немісцевих видів гідробіонтів тощо). [12] Закон не містять положень щодо інших форм контрольної діяльності уповноважених суб'єктів: аудиту, нагляду, моніторингу, перевірки тощо.

Варто також акцентувати увагу на здійсненні дозвільно-реєстраційної діяльності у сфері аквакультури уповноваженими суб'єктами. Законом не урегульовано питання отримання дозволів (дозволу на вилучення водних біоресурсів, дозволу на спеціальне водокористування тощо) та здійснення реєстраційної діяльності.

Також недоліком Закону «Про аквакультуру» є відсутність положень, які визначають взаємодію суб'єктів аквакультури між собою; взаємодію публічних органів управління та суб'єктів господарювання, що здійснюють аквакультуру; взаємодію між громадськими органами та органами публічного управління; взаємодію між громадськими органами та суб'єктами господарювання, які здійснюють аквакультуру.[12]

Для формування вітчизняного законодавства велике значення має міжнародна практика. Основним актом міжнародного морського права є Конвенція ООН з морського права 1982 р. Щодо водних біоресурсів положення цього глобального морського договору конкретизовані в Угоді про здійснення положень Конвенції ООН з морського права від 10 грудня 1982 р., що стосуються збереження транскордонних рибних запасів риб та управління ними 1995 р.

Відповідно до зазначеної Угоди прибережним державам слід обмежувати улов доти, доки вплив промислу на рибні запаси не буде достатньо виявлено. Отже, держави не повинні зловживати своїм суверенітетом, їм наказано застосовувати обережний підхід в управлінні використанні та охорони рибних запасів.

3.2. Проблеми та перспективи розвитку законодавства, яке регулює рибальство в Україні

Потрібно продовжувати розвивати законодавчу базу України в галузі рибальства та збереження водних біоресурсів, збільшення ефективності рибної галузі України.

Сьогодні, законодавством у галузі рибальства та збереження водних біоресурсів, не повністю враховуються всі особливості та традиції рибальства, у прибережних регіонах.

Суб'єктам України необхідно передати такі повноваження:

1. Здійснювати моніторинг стану водних біологічних ресурсів, визначати загальний допустимий улов і величину можливого вилову на водоймах, які розташовані на території даного суб'єкта України, визначати обсяги любительського, спортивного та промислового вилову, виділяти озера, водосховища та інші водні об'єкти для організації товарних рибоводних господарств, у тому числі озерних.

2. Видавати квоти на промисел водних біоресурсів, що здійснюється на водоймах, які знаходяться на територіях суб'єкта України.

3. Займатися організацією та регулюванням любительського та спортивного рибальства, тобто необхідна передача всіх прав на організацію та проведення конкурсів на право укладання договорів користування рибопромисловими ділянками для спортивного та любительського рибальства на водоймах, що знаходяться на територіях даного суб'єкта України, а також право самостійної ініціативи суб'єктів України при виданні правил аматорського та спортивного рибальства.

4. Охорона водних біоресурсів, що знаходяться на територіях даного суб'єкта України, по всьому ряду промислових об'єктів, за винятком тих, що знаходяться в червоній книзі, анадромних та транскордонних видів водних біоресурсів.

На даний момент залишається не вирішеною проблема так званих «рибних рантьє», це користувачі, які отримали на довгостроковий період право на промисел водних біоресурсів, проте не мають пропорційного рибопромислового флоту і тому взаємодіють з іншими рибогосподарськими організаціями з метою вилову отриманих даним правом об'ємів.

Є також необхідність розглянути варіант застави прав на видобуток водних біоресурсів, з метою вдосконалення можливостей отримання кредитів для вітчизняних рибогосподарських організацій.

На підставі проведеного аналізу, в рамках кваліфікаційної роботи, складено низку рекомендацій, втілення яких може сприяти вдосконаленню нормативно-правової бази в галузі рибальства.

1. Збільшення бюджетних асигнувань у фінансуванні в галузі рибогосподарської науки, а також відтворення водних біоресурсів у водоймах на території України, на плановий період до 2025 року;

2. Розробити програму модернізації на території морських рибних терміналів, удосконалення гідротехнічних споруд, збільшення та вдосконалення причалів, будівництва захисних гідротехнічних споруд, удосконалення виробничої структури.

3. Розглянути можливість спрощеного пільгового порядку збору податків із прибережних рибопереробних підприємств.

4. Поширити на підприємства, що займаються промислом у цій сфері, можливість відшкодування з бюджету певної частини витрат зі сплати відсотків за кредити.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що детальне правове регулювання вирощування водних біологічних ресурсів не задекларовано ні в Законі «Про аквакультуру», ні в інших законах.

2. В Україні нараховується 245 чинних регуляторних акти, що визначають регулювання відносин у сфері аквакультури. Галузь регулюється 30 законами України.

3. В Законі України «Про аквакультуру» значна увага приділена проблемам охорони та відтворенню водної сільськогосподарської рибної фауни, в ньому деталізуються правила роботи рибницьких підприємств.

4. У Законі «Про аквакультуру» не містяться правила щодо штучного риборозведення. Іншим негативним моментом - це загроза порушення прав загальних водокористувачів на території та вздовж морів, річок.

5. В Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» значну увагу приділено питанням врегулювання проблем промислового вилову водних біоресурсів, а також підвищено вимоги до процедури отримання ліцензій, матеріально-технічного забезпечення промисловців.

6. Водний Кодекс України регламентує відносини стосовно раціонального використання вод для потреб населення та галузей економіки, збереження, відтворення водних ресурсів, охорона від забруднення, запобігання засміченню та ін. крім Водного кодексу.

7. Водні відносини в Україні регулюються також регулюються Законом України «Про охорону навколишнього середовища».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичкова Ц.В. Правове регулювання водних відносин в УРСР / Ц.В. Бичкова, В.Л. Мунтян. К.: Наукова думка, 1966. 132 с.
2. Вдовенко Н.М. Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні / Н.М. Вдовенко. К.: Кондор-Видавництво, 2013. 464 с.
3. Водний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>
4. Екологи: до 2050 року в світі виловлять всю рибу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dt.ua>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Закон України, кодекс від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.
6. Колос О.М. Історичні аспекти становлення рибництва в країнах східної Європи [Електронний ресурс] / О.М. Колос. Режим доступу: <http://base.dnsgo/2008/>
7. Мониторинг законодательства о лесах и животном мире: научно-практическое пособие / Боголюбов С. А., Горохов Д. Б., Сиваков Д. О. М.: Юриспруденция, 2011.
8. Науково-практичний коментар до Водного кодексу України / Р.І. Марусенко, А.М. Мірошніченко, Т.О. Третьяк. К.: Ліга, 2009. 207 с.
9. Новак Т.С. Правове забезпечення здійснення аквакультури в контексті сталого використання водних живих ресурсів / Т.С. Новак, Ю.О. Панасюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. К., 2013. Вип. 182. Ч. 3. С 108-113.
10. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України: навчальний посібник / Т.О. Коваленко, С.І. Марченко. К., Юрінком Інтер, 2015. 296 с.
11. Правове регулювання рибництва та рибальства в Україні: монографія. За редакцією Л.О. Святченко; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. К.: Вік принт, 2013. 282 с.

12. Про аквакультуру [Електронний ресурс]: Закон України від 18 вересня 2012 року № 5293-VI. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

13. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення штучного розведення вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах [Електронний ресурс]: наказ Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 р. № 4. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

14. Про затвердження Методики визначення розміру плати за надані в оренду водні об'єкти [Електронний ресурс]: наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 28 травня 2013 року № 236. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

15. Про затвердження порядку розроблення паспорта рибогосподарської технологічної водойми [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 2013 року № 420. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

16. Про затвердження правил промислового рибальства в басейні Чорного моря [Електронний ресурс]: наказ Державного комітету рибного господарства України від 8 грудня 1998 року № 164. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

17. Про затвердження Типового договору оренди водних об'єктів [Електронний ресурс]: Закон України від 29 травня 2013 року № 420. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

18. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс]: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

19. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів [Електронний ресурс]: Закон України від 8 липня 2011 року № 3677-VI. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

20. Про тваринний світ [Електронний ресурс]: Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

21. Про утворення системи дистанційного контролю риболовних суден [Електронний ресурс]: наказ Міністерства аграрної політики України від 25 грудня 2003 року № 466. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

22. Про Червону книгу України [Електронний ресурс]: Закон України від 7 лютого 2002 року № 3055-III. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

23. Якимець О.С. Сутність та особливості поняття аквакультура / О.О. Якимець // Митна справа. 2013. С. 263-268.